

László Tamás
Sokszínű magyar büszkeség

A nemzeti büszkeség dimenziói és típusai¹

*„Identitásunkat evidenciák határozzák meg. Magától értetődő,
hogy magyar vagyok. Ez nekem evidencia, vagyis evidentitás.”
(Jankovics Marcell)²*

Bevezető

A nemzeti büszkeség építőköveinek összeillesztése

Minden nemzet esetében megfigyelhetők mintázatok arra vonatkozóan, hogy az adott közösséghez tartozó egyének számára bizonyos tényezők jelentősebbek, mások pedig kevésbé meghatározók saját azonoságtudatuk szempontjából. Az ilyen jellegű értékválasztások nemcsak rendszerbe szerveződnek, de összefüggnek alapvető szociológiai ismeretekkel is. Ebből az alapgondolatból kiindulva érdemes lehet hangsúlyt helyezni nemcsak az identitás milyenségére vagy erősségére, de arra is, hogy tartalmilag milyen összetevői vannak – a pozitív azonosulást tekintve a nemzeti büszkeség az a központi fogalom, amelynek elemzése ebből a szempontból talán leginkább releváns. Jelen elemzés ehhez a témához kapcsolódik.

A nemzeti büszkeség mibenlétére vonatkozó, itt megfogalmazott értelmezések egy korábban megkezdett, induktív következtetésen alapuló empirikus vizsgálat eredményeire épülnek, annak lényegében folytatását

---

¹ A tanulmány elsősorban a Századvég Konzorcium által 2020-ban végzett, *Társadalmi változások* címet viselő kutatásra épül, annak eredményeit felhasználva készült.

² Jankovics 2013, 33.

alkotják.³ 2018-ban – kérdőíves – kutatásunk során nyitott kérdésekre kapott válaszokból kiindulva azonosítottuk azokat az építőköveket, amelyekből specifikusan a magyarok nemzeti büszkesége felépül. Ezek különösen a gazdaság és a politikum dimenzióiban eltérnek azoktól az indikátorszettektől, amelyekkel nemzetközi összehasonlító vizsgálatssorozatok rendszerint dolgoznak.

A jelen tanulmányban közölt elemzésben két lépéssel tovább haladunk. Egyrészt faktorelemzés segítségével meghatározom a mai magyar társadalom nemzeti büszkeségét leginkább kifejező dimenziókat, másrészt ezek alapján leírok és szociológiai szempontok mentén jellemzek négy tipikus büszkeségklasztert.

A közösségek „evidentitása” és a csoportbüszkeség konstitúciója

A közösségek integrációja szempontjából kulcskérdés, hogy a társadalmi szolidaritás milyen alapokon nyugszik. A nemzeti önazonosság problematikája az egyének szintjén úgy is felvethető, hogy mik azok az építőkövek, amelyekre az adott társadalom tagjai identitásukat építik. Akár elképzelt,⁴ akár természetes közösségekként tekintünk a nemzetekre,⁵ olyan

---

³ László–Makay 2021.

⁴ Benedict Anderson megközelítésében a nemzet fogalma szorosan összefügg a nacionalizmus történetével. A hangsúlyt – az ő felfogása szerint – nem a nemzeti identitás objektív forrásaira, hanem az összetartozás érzésének imaginárius létrehozására érdemes helyezni a modern nemzetállamok esetében. Anderson 1989.

⁵ A nacionalizmus és a nemzetek kialakulása, annak történeti aspektusai számos kutatót, gondolkodót elméletalkotásra és – sokszor értékrendtől, politikai meggyőződéstől sem mentes – vitára sarkalltak. Magától értetődő, hogy a nemzetként (vagy népként) meghatározott csoportok elővilágából (Schütz–Luckmann 1984) megőrzött, a szelektív tradíció kultúrája (Williams 1998) során áthagyományozott ismeretek és tudások fontos forrását nyújtják mindannak, amit a nemzet és a nemzetiség fogalmához akár gondolatok, akár érzelmek révén hozzákapcsolunk. Ekként az adott nemzet sajátos múltja értelemszerűen más-más eszközkészletet nyújt, ha az adott egyén jugoszlávként, zsidóként, amerikaiként, franciaként vagy éppen magyarként – hogy egymástól meglehetősen eltérő történelmi múlttal bíró nemzeteket említünk példaként – definiálja önmagát (a nemzetépítés körüli tudományos, főként történészek közötti diskurzusokról bővebben lásd: Kántor 2004).

csoportokra gondolunk, amelyeknek tagjai értékalapon sajátos szolidaritást éreznek a csoport más tagjai iránt.⁶

A különféle közösségmeghatározások közül érdemes lehet egy etológus, Csányi Vilmos meglehetősen neutrális definíciójának nyomvonalán elindulnunk, mely eltér a nacionalizmuselméletek esetében gyakran felfedezhető normatív meghatározottság gyakorlatától.⁷ Megközelítése szerint valódi közösségnek az emberek azon csoportjai tekinthetők, amelyeket négy ismérv egyaránt jellemez – ezek a következők: közös akciók, közös konstrukciók, közös hiedelmek, érzelmi kötődés.⁸ A nemzeti büszkeség vonatkozásában mindegyikre találhatunk példát. *Közös cselekvésekről* beszélünk, amikor győztes csaták vagy olimpiai döntők, esetleg sikeresnek ítélt aktuálpolitikai vagy gazdasági történések töltik el büszkeséggel az embert. *Közös konstrukció* egy világhírű magyar termék, de akár maga a nyelv is annak tekinthető. Különös jelentőségűek a *hiedelmeink*, hiszen mindazok a dolgok, amikre büszkeségünk tárgyaként (büszkeségelemként) tekintünk, olyan reprezentációk, amelyeket a közösség tagjainak folytatólagos kommunikációja legitimál potenciális identításelemként. Végül az *érzelmi kötődés* az, amely megmutatja, hogy az adott egyén csoport-hovatartozásai közül a nemzet milyen jelentőséggel bír olyan más jegyekhez képest, mint például a nem vagy a társadalmi státusz.

Központi fogalmunk, a nemzeti büszkeség elválaszthatatlanul hozzátartozik az identitások szerteágazó témaköréhez – azonban mégsem teljesen azonos vele. Jankovics Marcell nyelvi leleménye, az *evidentitás*⁹ egyszersem azt is jelzi számunkra, hogy amivel azonosulunk, az nem – de legalábbis nem kizárólag – választás kérdése. Ebből pedig az is következik, hogy mindazon dolgok és ismérvek közül, amelyek a nemzeti identitást alkotják, csak egy szűkebb kör tarthat igényt arra, hogy ne csak tudjuk, vállaljuk, de büszkeséggel is töltsön el bennünket. Ilyen értelemben tehát a *csoportbüszkeséget* (esetünkben a nemzeti büszkeséget mint a csoportbüszkeség egy speciális, nemzetiséghez/néphez kötött formáját) úgy határozhatjuk meg, mint az egyén adott közösséghez való tartozásának szubjektíven pozitív érzülettel megélt, jellemzően nyilvánosan is vállalt aspektusát, amely olyan egyedi és egyszersem változó válogatás eredménye, ami a közösség mindenkori tagjainak önreferenciális kom-

---

⁶ Weber 2009, 42.

⁷ Smith 2004, 21.

⁸ Csányi 2002.

⁹ Jankovics 2013, 33.

munikációja révén konstituálódó hiedelemkészlet elemeiből épül fel, és mint ilyen, az egyén szempontjából jelentős részben tudattalan folyamatok eredményeként jön létre.

Módszertan

A kutatási folyamat módszertana

A téma módszeres vizsgálatának alapjai esetünkben 2018-ra nyúlnak vissza, amikor a Századvég Alapítvány által, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága megbízásából végzett, a kommunista diktatúra emlékezetével foglalkozó kutatás¹⁰ kérdőíves szakaszában nyílt lehetőség arra, hogy a kérdéssor elején, a specifikusabb témák befolyásoló hatásától mentesen szerepeltessük a következő kérdést: „Ön szerint magyarként mire lehet büszke az ember?” A nyitott kérdésre kapott válaszok kutatói trianguláció¹¹ során kialakított csoportosítás révén további, zárt kérdésekkel történő kutatásra érdemesnek gondolt tizenkét kategóriát hoztunk létre.¹² Ezek finomítása után a jelen tanulmány empirikus alapját képező, 2020-ban lezajlott nagymintás, kérdőíves felmérés során a kérdés-sorban végül a nemzeti büszkeség következő indikátorai kaptak helyet: *magyar történelem; politikai sikerek; kultúra, művészet; tudomány, felfedezések, találmányok; sport; gazdasági sikerek; magyar termékek; nemzeti jelképek, szimbólumok; kiemelkedő emberek; természeti adottságok; épített környezet.*

Abból indultunk ki, hogy az előzetes, induktív következtetések szerint a nemzeti hovatartozással összefüggő büszkeségérzetnek magyar viszonylatban adekvát forrásait jelenthetik a fenti tizenegy fogalom (indikátor, kategória) jelentéskörébe sorolható egyedi büszkeségelemek. Míg korábbi elemzésünk során alapvetően bináris (az adott büszkeségelemet/-kategóriát említette, vagy sem a válaszadó) változókra támaszkodhattunk, a 2020-as évben már négyfokú skála (*egyáltalán nem, inkább nem, inkább igen, egyértelműen igen*) segítségével értékeltettük, hogy magyarként mi

---

¹⁰ A kutatás egyes eredményei megjelentek: Bauer et al. 2021.

¹¹ A triangulációról bővebben lásd: Szokolszky 2004, 245.

¹² László–Makay 2021, 110.

és milyen mértékben töltheti el büszkeséggel az embert.¹³ A 2018-as, összesen ezer esetet tartalmazó mintához képest 2020-as adatfelvételünk során egyúttal jóval nagyobb adatbázison végezhattünk számításokat – a vonatkozó kérdésekre 10 040 fő válaszolt. Az elemzés keretei között így többváltozós statisztikai eljárásokra támaszkodva értelmezhetjük azokat a hangsúlyeltolódásokat, amelyek a különféle büszkeségdimenziók iránti fogékonyság mögött meghúzódnak.¹⁴

Módszertani következtetések a nemzetspecifikus büszkeség kapcsán

Társadalomtudományi kutatások nélkül is rendelkezünk benyomásokkal arról, hogy a magyarok jellemzően mire büszkék. A közismert csapásirányok közül egyesek kiemelt szerepét nemzetközi és hazai kutatási eredmények is alátámasztják. A *sport*, a *művészet*, a *tudomány* és a *történelem* témaköreinek, kategóriáinak – empirikusan is igazolható módon – kitüntetett helye van a magyar nemzeti büszkeség összetevői között.¹⁵ A büszkeségérzet *mértékéről* továbbá elmondható, hogy ugyan jelentős, nemzetközi összehasonlításban mégsem számít kiemelkedőnek.¹⁶ Külö-

---

¹³ A kérdés szövege minimálisan módosult a korábbi változathoz képest, a következőre: „Ön szerint magyarként büszkeséggel töltheti-e el az embert...?” – majd a kérdezőbiztos felolvasta a tizenegy indikátort.

¹⁴ A kérdőíves kutatás adatfelvételére 2020. szeptember 23. és december 11. között került sor, összesen 60 000, a felnőtt korú magyar lakosság köréből véletlenszerűen kiválasztott személyt kérdeztek meg telefonos (CATI – *computer-assisted telephone interviewing*) módszerrel. A felvett minta nem, életkori csoportok, legmagasabb megszerzett iskolai végzettség, valamint a lakhely településtípusa és régiója szerinti megoszlás szerint reprezentálja a teljes magyarországi felnőtt népességet.

¹⁵ Vö.: ISSP Research Group 2015; Antalóczy et al. 2008; Berger 2005. Fabrykant és Magun (2015) faktorelemzés alapján megkülönböztette egymástól az úgynevezett elitista és a tömeges nemzeti büszkeséget. Az előbbihez inkább olyan elemek tartoznak, mint a tudományos vívmányok, a sportsikerek és a történelem; az utóbbihoz pedig olyan, a mindennapi jóléttel befolyásoló tényezők, mint például a társadalombiztosítási rendszer és a gazdasági eredmények. Mint kimutatták, Magyarországon a fenti kettő közül egyértelműen az „elitista” típusú nemzeti büszkeség jelenléte számottevőbb.

¹⁶ EVS 2020.

nösen az ISSP (International Social Survey Programme) vonatkozó kérdéssora, illetve az abból származó adatok¹⁷ mutatják jól, hogy egyes, más országokban releváns büszkeségelemek (amilyen például a különböző társadalmi csoportokat érintő méltányos bánásmód vagy a társadalombiztosítási rendszer) nem tartoznak azon területek közé, amelyeket az emberek Magyarországon jellemző módon hozzákapcsolnak saját nemzeti büszkeségükhöz.¹⁸ Habár az időbeli és az országok/országcsoportok összehasonlítására szolgáló nemzetközi kutatások során indokolt az efféle, egyes nemzeteknél kevésbé jelenlévő indikátorok használata is, egy adott nemzetiséghez tartozó büszkeségérzet átfogóbb feltérképezését, illetőleg az árnyalatok és törésvonalak mélyebb megértését – meglátásom szerint – inkább szolgálja a lehetséges büszkeségelemek és az azokból képzett főbb kategóriák *induktív* logikát követő feltárására, kialakítására épített kutatási folyamat.

Kutatási eredmények

A nemzeti büszkeség indikátorai, mértéke és összetettsége

A nemzeti büszkeség tizenegy különféle indikátorát tekintve – a válaszadók által adott értékek átlagát alapul véve – azt láthatjuk, hogy a *tudomány* és a *kultúra* szférája valóban előkelő helyet foglal el: ezek olyan területek, amelyeket a magyarok konszenzuálisan kiemelkedőnek tartanak. Mindkét, imént említett kategóriánál inkább elmondható ez az ország *természeti adottságairól*. Az átlagértékek mutatta kép szerint különösen okot adnak büszkeségérzetre a *magyar termékek*, de a *nemzeti jelképek* és *szimbólumok*, valamint a *történelem* is. Valamivel ezek után következnek a *kiemelkedő emberek*, a *sport*, illetőleg az *épített környezet*. Mindazonáltal érdemes kiemelni, hogy az egyes szempontokat külön-külön értékelték a válaszadók, tehát a közöttük felállított rangsor nem egyértelműen fontossági sorrendet jelez – az átlagértékeket lefelé húzza, ha az adott szempontnál nagyobb arányban adtak negatív értelmű választ is a pozitívak mellett. Ennek nyomait láthatjuk a *gazdasági*,

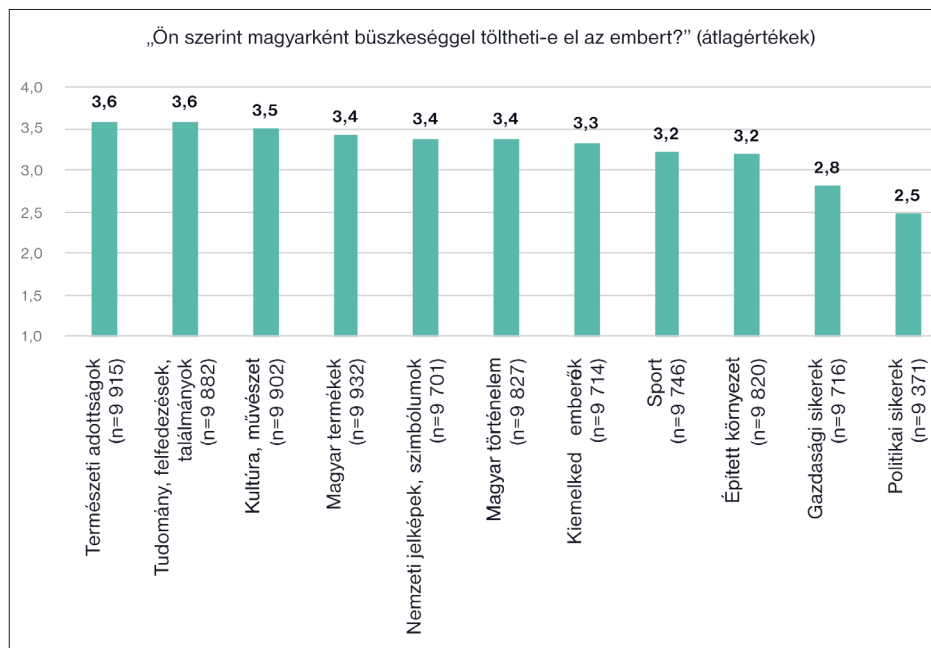
---

¹⁷ ISSP Research Group 2015.

¹⁸ László–Makay 2021.

illetőleg a *politikai sikerek* esetében (utóbbiaknál az átlagérték éppen a skála közepénél található, ami arra utal, hogy a magyar társadalom igen megosztott a kérdést illetően).

1. ábra: A nemzeti büszkeség indikátorai¹⁹

Az indikátorok esetében kapott eredmények azt jelzik, hogy a nemzeti büszkeségre potenciálisan okot adó tényezők többsége konszenzuálisan ténylegesen okot adhat arra, hogy magyarként pozitív érzések töltsék el miattuk az embert. Következő lépésként érdemes egy pillantást vetni arra is, hogy a válaszadók (nemzeti) csoportbüszkesége mennyire erős (egyértelmű), illetve mennyire összetett (az indikátorszetten mérve). A *fokmérték*

¹⁹ A négyfokú skála válaszlehetőségei a következők voltak: 1 – egyáltalán nem; 2 – inkább nem; 3 – inkább igen; 4 – egyértelműen igen. A teljes, 60 000 fős mintából csak azokat az eseteket vettem figyelembe, ahol az adott kérdést feltették a kérdezőbiztosok a válaszadónak, és ezt követően érvényes válasz született. A „nem tudja” és a „nem válaszol” típusú válaszokat érvénytelennek tekintettem, kizártam az elemzésből a könnyebb értelmezhetőség végett. A tanulmányban szereplő minden további kérdés esetén – ahol nem láthatók nem tudja / nem válaszol típusú válaszlehetőségek – a fentihez hasonló módon jártam el.

vonatkozásában elmondhatjuk, hogy habár jelen kutatásban egyetlen, átfogó kérdéssel közvetlen módon nem mértük a nemzeti büszkeség erősségét,²⁰ a válaszadók többsége a bemutatott indikátorkészletet a magyarság büszkeségérzete szempontjából adekvátnak tekinti – vagyis erőteljes büszkeséget feltételezhetünk az adatok alapján.²¹ Az *összetettség* tekintetében hasonló kép tárul elénk: a válaszadók csaknem harmada (32 százalék) mind a tizenegy felsorolt tényezőcsoportot – inkább vagy egyértelműen – alkalmasnak tartja arra, hogy a nemzeti büszkeség alapjául szolgáljon.²²

A kutatás során feltettük a következő kérdést is, amely a kérdőívnek egy, a büszkeségindikátorok pozíciójához képest valamivel későbbi pontján szerepelt: „Elsősorban milyen érzése van, ha Magyarországra és az ország jelenlegi helyzetére gondol?” Ez ugyan nem közvetlenül a büszkeség mérésére szolgáló kérdés, és a „jelenlegi helyzet” fókuszpontba állítása feltételezhetően inkább alkalmas az aktuális (esetleg aktuálpolitikai) asszociációk felkeltésére, mint a nemzeti identitással, illetve nemzeti érzülettel (adott esetben büszkeséggel) kapcsolatos megnyilvánulásra, mégis további adalékokkal szolgálhat a csoportbüszkeség szempontjából. Annak elenére, hogy a válaszlehetőségek között több volt a negatív színezetű, a

---

²⁰ Fabrykant és Magun (2015) az ISSP 2003-ban felvett adataira támaszkodva megállapította, hogy számottevők a különbségek a nemzeti büszkeség erősségét illetően attól függően, hogy egyetlen, általános, közvetlen kérdéssel vagy több, különféle indikátort alapul véve végzik-e el a mérést. Magyarország a felmérésben részt vevő országok és régiók rangsorában előbbi esetben harminchatból a huszonkettedik, utóbbi esetben viszont a tizenötödik helyet foglalja el. Az eltérést úgy is értelmezhetjük, hogy a szóban forgó kutatás során használt indikátorszett más, a résztvevő országokhoz képest Magyarország esetében inkább lefedi a potenciális büszkeségelemek körét; de az is egy alternatív, illetve kiegészítő magyarázat lehet, hogy a magyarok másokhoz képest kevésbé hajlamosak felvállalni a nemzeti büszkeséget, még akkor is, ha úgy érzik, az megalapozott.

²¹ Ezt mutatja, hogy a négyfokú skála értékeit összeadva – ahol a 11 fejezi ki a lehetséges legalacsonyabb értéket, a 44 pedig a legmagasabbat – a válaszadók harmada legalább 40 „pontot” osztott ki, további 53 százalékuk 30–39 pontot, ennél kevesebbet pedig csak a fennmaradó 14 százalékuk.

²² A büszkeség összetettsége kapcsán az eredeti változók azonos irányt (pozitív/negatív) kifejező értékeit összevontam, majd megnéztem, hogy a válaszadók mekkora hányada adott pozitív jelentésű választ az indikátorszett bizonyos részénél, illetve egészénél. A 32 százalék mellett, amely mind a tizenegy tényezőcsoport esetében igenlő választ adott, 17-17 százalékuk nyilatkozott pozitívan kilenc, illetve tíz kategóriáról, 12 százalékuk tett így nyolc szempont esetében, a maradék 22 százalék pedig ennél kevesebb dologról nyilvánított kedvező véleményt.

válaszadók 32 százaléka a *reményt*, és 20 százaléka a *büszkeség* érzését jelölte meg – számottevő még a *csalódottak* aránya, ők mintegy 22 százaléknyi megkérdezettnek tesznek ki. 8 százaléuk *félelmet*, 6 százaléuk egyenesen *dühöt*, 5 százaléuk pedig *közönyt* érez, ha Magyarországra és az ország jelenlegi (adatfelvételkori) helyzetére gondol (a fennmaradó rész az „egyéb”, a „nem tudja” és a „nem válaszol” opciók között oszlik meg, sorrendben 5, 2, illetve fél százaléknál is kisebb arányban).

Siker, géniusz, javak, eredet, sport – a büszkeség öt dimenziója

A mintaméret adta előnyöket kihasználva, következő lépésként faktoranalízist végeztem, melynek révén az eredetileg *tizenegy változót* a közöttük lévő kapcsolatok alapján az adatredukciós technikának köszönhetően *öt faktorba* sikerült tömöríteni – ezek képezték a további elemzés alapját, ahol a vizsgált sokaságot összesen *négy klaszterbe* osztottam szét. Mielőtt ez utóbbiakat ismertetném, lássuk először a faktorokat, avagy a magyarok nemzeti büszkeségét uraló öt dimenziót!

A faktoranalízis végrehajtása feltételeinek vizsgálatát követően a lehetséges faktorszámok közül – elsősorban értelmezhetőségi szempontok alapján – az ötelemű változattal dolgoztam tovább. A *főkomponens-elemzéssel*, úgynevezett *varimax rotációval* létrehozott faktorok *Kaiser–Meyer–Olkin-kritérium* értéke 0,914, ami azt jelenti, hogy a kiinduló változók kiválóan alkalmasak a faktorelemzésre.²³ A *magyarázott variancia* 73,9 százalék.

Mint látható, az öt faktor közül az első a politikai és gazdasági *sikereket* öleli fel. Az adatstruktúrában ez a két eredeti változó mozgott leginkább együtt, tehát meglehetősen hasonló képzettársításokat feltételezhetünk esetükben. Hermeneutikai szempontból a többi kategóriától való együttes különállóságuk érthető. Egyrészt két olyan szférát – a politikumot és a gazdaságot – jelölnek meg, amelyek a mindenkori nyilvános, közéleti diskurzusok uralkodó területei, ekként pedig a véleménykülönbségek és érdekütközések egyfajta „mágnesei”; másrészt pedig szintén az e két terepen zajló tevékenységek sikerességének megítélése a tét – ami az előbbi szempontot figyelembe véve könnyűszerrel relativizálható, ízlés szerint értékelhető. Csak feltételezhetjük, hogy a válaszadók előtt mindezek

---

²³ Sajtos–Mitev 2007, 258.

1. táblázat: A nemzeti büszkeség dimenziói²⁴

Faktorsúlyok indikátorok (sorok) és faktorok (oszlopok) szerint (n=8 496)	Siker	Géniusz	Javak	Eredet	Sport
Politikai sikerek	0,84	0,14	0,06	0,20	0,14
Gazdasági sikerek	0,83	0,14	0,20	0,19	0,11
Kiemelkedő emberek	0,30	0,80	0,04	0,16	0,13
Tudomány, felfedezések, találmányok	0,09	0,73	0,35	0,09	0,12
Kultúra, művészet	0,07	0,62	0,31	0,34	0,14
Magyar termékek	0,32	0,15	0,67	0,19	0,21
Természeti adottságok	-0,09	0,34	0,65	0,34	0,00
Épített környezet	0,49	0,25	0,58	0,04	0,11
Magyar történelem	0,23	0,20	0,13	0,84	0,10
Nemzeti jelképek, szimbólumok	0,26	0,21	0,38	0,62	0,16
Sport	0,22	0,23	0,16	0,16	0,91

kontextusában elsősorban nem a középkori magyar aranypénz vagy a reformkori jobbagyfelszabadítás jelent meg, hanem sokkal inkább a jelenkorhoz vagy legalábbis a közelmúlthoz köthető döntéseket, fejleményeket vették figyelembe.

A második faktor a kiemelkedő emberek, a tudományos és a kulturális szféra hármását fogja át. Az elnevezésnél ennek megfelelően a számos területen megnyilvánulni képes zsenialitás, régies szóval a *géniusz* kínálkozott a leginkább ideillőnek. Sokatmondó, hogy a sportban elért kiemelkedő sikerek – a politikai, gazdasági és történelmi teljesítményekhez hasonlóan – elkülönülnek attól a típusú attitűdtől, amely a kulturális és tudományos kreativitásra helyez nagyobb hangsúlyt. Ennek a fajta „elitista”, de legalábbis az intellektust és a műveltséget előnyben részesítő szemléletnek a plasztikus kifejezésére alkalmazzuk a továbbiakban a némiképp archaizáló géniusz kifejezést.

A harmadik faktorhoz tartozó változók első ránézésre sokrétűbbek, mint amit az előzőleg bemutatott csoportosításoknál láttunk. A minket körülvevő természeti táj és emberi építmények egyaránt környezeti jellegű dimenziót körvonalaznak, de idekerültek, „keveredtek” a magyar termékek is. A látszólagos széttartás végül a *javak* kifejezés használatával látszott a legkönnyebben feloldhatónak, mivel mindhárom eredeti kategória esetében végső soron birtokolható ingó és ingatlan jószág, de legalábbis –

²⁴ Az egyes faktorok esetében meghatározó indikátorokhoz tartozó értékeket félkövér kiemeléssel láttam el.

a természeti kincsek esetében – kiaknázható / gondjainkra bízott erőforrás az, ami az adott körbe tartozhat. A materiális lényegiségre utaló kifejezés egyúttal jól elkülöníti ezt a faktort a többitől, ahol nagyobb hangsúlyt kapnak a szellemi és a tág értelemben vett kulturális alkotások, illetőleg maguk az emberek, a közösség tagjai (és az ő cselekedeteik).

A negyedik faktorban ismét csupán két eredeti változó kapott helyet – a magyar történelem és a nemzeti jelképek, szimbólumok alkotják az *eredetnek* nevezett dimenziót. E két tényezőcsoport múltához való szoros kapcsolata, a valószínűsíthető asszociációk elővilágban való mély gyökerzése indokolja a névadást. Habár más változók, így például a kultúra és a tudomány esetében is nyilvánvaló, hogy legalábbis az elmúlt évtizedek, évszázadok dominálnak, a történelem és a nemzeti szimbólumrendszerek mégis mintha valami elvontabb, szellemi természetű jelenségkörre ragadnának meg, ami sokkal inkább a homályba vesző régmúlthoz való kollektív, affektív alapokon nyugvó természetes (és nem választáson alapuló) kapcsolódást fejezne ki, mint a döntően individuális teljesítményeket felmutató magyar génusz.

Végül ötödik elemként, a többitől különálló egységként tartottam meg a *sport* kategóriát, ami mint faktor, örökölte az eredeti elnevezést. Míg a siker a közélet mindenkori aktualitásához, a génusz az intellektuális műveltséghez, a javak a materiálhoz, az eredet pedig a régmúlt időkhöz tartozik leginkább, a sport világában valamiképpen egy olyan kvalitás tükröződik, ami előbbieik közül egyikhez sem köthető igazán, mégis vitán felüli módon fontos a magyarok csoportbüszkesége szempontjából.

A magyar nemzeti büszkeség szociológiai sokszínűsége

A jelen kutatás közvetlen forrását adó, 2020-as adatok elemzését megelőzően Makay Mónikával közösen a 2018-ban ezerfős mintán lekérdezett kérdéssor eredetileg szöveges válaszaiból képzett bináris változók alapján alakítottunk ki klasztereket.²⁵ Ezek a következők voltak: *általános érték- és tulajdonság-központú büszkeséggel rendelkezők; történelem- és politika-központú büszkeséggel rendelkezők; sikeresség-központú (tudomány, kultúra, sport) büszkeséggel rendelkezők; természeti és épített környezet*

---

²⁵ László–Makay 2021.

központú büszkeségképpel rendelkezők. A klaszterelemzés eredményeiből, azok szociodemográfiai és értékrendi ismérvekkel történő összetetéséből azt olvastuk ki, hogy a magyar társadalomban alapvetően egyetértés uralkodik a nemzeti büszkeség morálisan elfogadhatónak és érdemlegesnek gondolt lehetséges elemeit, építőköveit illetően. Ezt – talán a sikerek, azok közül is főleg a politikai jellegűek kivételével – az újabb adatok megerősíteni látszanak. A közös nevezőt leginkább a környezeti jellegű tényezők alkotják – a nemzeti büszkeség indikátorait bemutató, jelen tanulmányban közölt vonatkozó ábra ezt annyiban árnyalja, hogy főként a természeti adottságok megítélésében van egyetértés. Érdemes külön kiemelni korábbi klaszterek közül az általános érték- és tulajdonság-központú büszkeségképpel rendelkezőket. Ők voltak azok, akik spontán válaszaikban jobbra nehezen körvonalazható pozitív viszonyulásokat, esetleg – kedvező színezetű – sztereotipikus karakterjegyeket említettek; ennél a csoportnál másokhoz viszonyítva jellemzőbb volt a relatíve alacsonyabb iskolai végzettség. Markáns különbözőség egyfelől a politikára és a történelemre, másfelől pedig a tudományra, kultúrára és sportra összpontosító két csoport között volt megfigyelhető – őket leginkább értékrendi jellegű szempontok választják el egymástól az elemzésbe bevont változók alapján.²⁶ A korábbi eredményekre való rövid kitérés után lássuk, mennyiben fest hasonlóan vagy éppen másként az újonnan, jóval nagyobb mintán, négyfokú skála használatán és deduktív következtetési logikán alapuló, faktor-elemzéssel is megtámogatott klaszterelemzés révén létrehozott négy csoport!

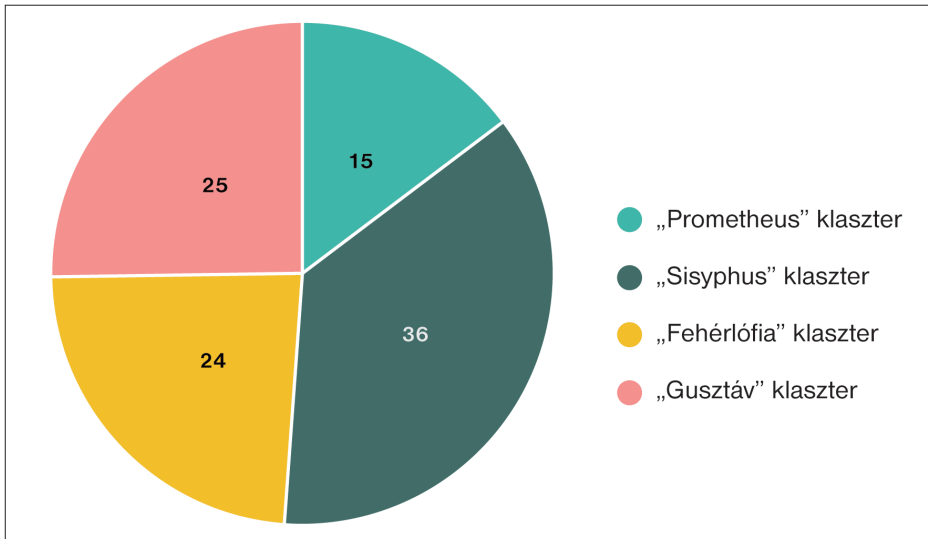
A klaszterelemzés során a nem hierarchikus eljárások közül a McQueen-féle K-központú módszert használtam.²⁷ Ennek nyomán végül a négyes és hatos osztatú változatok közül – elsősorban az értelmezhetőség szempontját előnyben részesítve – előbbit tartottam meg. A felosztás alapján a magyar társadalomban a „*Sisyphus*” klaszterbe tartozók csoportja alkotja a legnépesebb sokaságot – a nemzeti büszkeség típusait kifejező klaszterek közül ennek aránya 36 százalék. Hozzájuk képest szinte kisebbségnek is tekinthető az „*Prometheus*” klaszter a maga 15 százalékos jelenlétével. További 24 százaléknyi részt tesznek ki a „*Fehérlófia*” klaszterbe soroltak, a „*Gusztáv*” klaszter tagjai pedig 25 százalékos arányban képviseltetik magukat.

---

²⁶ Bővebben lásd: uo. 111.

²⁷ A módszer leírását bővebben lásd: Miskolczi–Kollár 2019, 104.

2. ábra: A nemzeti büszkeség klasztereinek megoszlása a társadalomban (% , N=8496)²⁸

A nemzeti büszkeség fontosságából a két végletet a „Sisyphus” és a „Gusztáv” klaszter alkotja. Mivel előbbi csoport esetében láthatunk leginkább egy irányba mutató adatstruktúrát az egyes faktoroknál megjelenő klaszterközéppontokat tekintve, kezdjük a klaszterek bemutatását az ő tulajdonságaikkal! Akárcsak a *Sisyphus* című rajzfilmben, hőseink szinte kritika nélküli egyöntetűséggel építik büszkeségérzésüket a kutatás során felmerült minden dimenzióra, pozitív benyomásaikat, értékítéleteiket pedig mintegy megkoronázza a siker percepciója.

Hogyha a büszkeség iránti affinitást nézzük, velük éppen szemközt foglalnak helyet az e témával kapcsolatban csekély érdeklődést mutatók, akiket – akárcsak a *Gusztáv, a társas lény* című rajzfilmsorozat főszereplőjét – nem igazán foglalkoztatják a nagyobb horderejű problémák, így a nemzeti nagyság kérdései sem. Különösen érdektelennek mutatkoznak a magyar zsenialitás intellektuális természetű csúcsteljesítményei vonatkozásában.

²⁸ A közelmúltban elhunyt – a nemzeti büszkeségnek, de legalábbis a jelen tanulmány szerzője személyes és kutatói inspirációinak mindenképpen gazdag táptalajává szolgáló – életművel bíró Jankovics Marcellre emlékezve a klasztereket a kultúrtörténész, rajzfilmrendező által jegyzett jeles alkotások címszereplői ihlette fantáziákkal kereszteltük el, reményeink szerint ezzel akár segítve is az egyes csoportok karakterisztikájának értelmezhetőségét.

Összességében csakugyan mérsékelt nemzeti büszkeség detektálható a „Prometheus” klaszternél. Náluk azonban mindemellett jelentős ambivalenciát is felfedezhetünk, amennyiben az eredet dimenziójával szemben egyértelműen elutasítók, de mintegy prométheuszi mentalitást képviselve, jelentős mértékben felértékelik a – különösen a tudomány és a kultúra területén elért – kimagasló eredményeket, az ész individuális teljesítményeit.

Végül, de nem utolsósorban a negyedik klaszter jellemzője, hogy a jelenvaló sikerek helyett mintha inkább a múltba révednének, de legalábbis a nemzeti büszkeség forrásait a régmúlt időkből származó hagyatékok, hagyományok között keresik. Ebben az egyoldalúságban egyszerre fedezhető föl a megpróbáltatásokra visszavezethető óvatosság és visszahúzó-dás (sok tekintetben a szélsőségektől való tartózkodás), de a sokirányú folytathatóságot megőrző szabadság is (akár a *Fehérlófia* karaktere esetében, aki kozmikus hősként a múltjából és a sebekből gyűjt erőt útja előle még elrejtőző kihívásaihoz).²⁹

2. táblázat: A klaszterek jellemzése a nemzeti büszkeség dimenziói mentén³⁰

Klaszterközpontok faktorok (sorok) és klaszterek (oszlopok) szerint	„Prometheus” klaszter	„Sisyphus” klaszter	„Fehérlófia” klaszter	„Gusztáv” klaszter
Siker	-0,6	0,8	-1,1	0,2
Génius	0,5	0,4	0,2	-1,1
Javak	0,2	0,3	0,2	-0,7
Eredet	-1,6	0,4	0,7	-0,2
Sport	-0,1	0,2	-0,1	-0,1

A nagy mintaméretnek köszönhetően a kereszt tábla-elemzések során még pontosabban azonosíthatók az egyes büszkeségklaszterek közötti

²⁹ A Máté-Tóth András (2015) által a kelet-közép-európai régió fő identitásmarkerének tekintett sebzett kollektív identitás nyomai talán éppen ennél a csoportnál fedezhetők fel leginkább. Azonban a sebzettség bizonyos jelei mellett azt is megállapíthatjuk, hogy a vallásosság e klaszter esetében nem hangsúlyos elem, sőt szignifikánsan inkább a vallástalan pólus felé hajlanak – mindez arra utal, hogy a sebzett kollektív identitást más változók alapján vélhetően leginkább felmutatni képes társadalmi csoport esetében a beállítódás vallási szempontjai elhanyagolható jelentőségűek.

³⁰ A – pozitív vagy negatív irányban – leginkább meghatározó értékeket, klaszterközpontokat félkövér kiemeléssel láttam el.

törésvonalak, így a különféle csoportsjátosságok is – ezek ismertetése során a szociodemográfiai ismérveken és értékrendi beállítódásokon keresztül tetten érhető tulajdonságok alapján *szignifikánsan felülreprezentált társadalmi csoportokra* összpontosítok.³¹

Az alapvető ismérvek közül a *nemek* között nincsenek lényegi különbségek. A demográfiai profilt illetően az látható, hogy a „Sisyphus” klaszteren belül tömörülnek leginkább az *idősebb generációk* képviselői. Az *iskolázottsági szintet* tekintve is ez a csoport adja az egyik pólust – míg a képzeletbeli skála túloldalán található a magasan iskolázott „Prometheus” klaszter tagjai. Míg utóbbiak és a „Fehérlófia” klaszter inkább a *fővároshoz* köthetők, a másik két csoport tagjai jellemzően vidéki településeken lelhetők fel. A *jólét* és a *jöllét* különös módon és mértékben nem korrelál a „Sisyphus” klaszter esetében (alacsony jövedelem-színvonaluk ellenére messze ők a leginkább elégedettek az életükkel). Ez a fajta pozitív szemlélet más szempontok mentén is megjelenik; ők azok, akik messzemenőig a legelismerőbben nyilatkoznak az *országban zajló folyamatokról* (így pedig a *jövőt* illetően is bizakodók). Ennek a típusú attitűdnek a megléte, illetve az ellentéte jól látható és mély – mindenekelőtt értékrendi, közéleti és politikai választásokban tükröződő – törésvonalat rajzol egyes klaszterek közé. Míg a „Sisyphus” klaszter képviselőit a *vallásosság*, a *konzervativizmus*, a *jobboldaliság* és a *nemzeti keretekben való gondolkodás* beállítódásai fémjelzik, addig a „Prometheus” csoportot a *vallástalanság*, a *baloldaliság* (illetőleg a „centrista” attitűd) és a *liberalizmus* jelenléte, valamint az emberiségben való gondolkodás jellemzi. Nem annyira erőteljesen, de ezen ismérvek mentén a „Fehérlófia” klaszterbe tartozók csoportja is inkább a „Prometheus” klaszter által kijelölt mederben definiálja önmagát. A „Gusztáv” klaszterről kevesebb markáns jegyet tudunk felsorolni, de voltaképpen ez adja karakterük lényegét. Különösen a más csoportokat megosztó, nyilvános diskurzusok mentén artikulálódó kérdésekben nem látni esetükben markáns sajátosságokat – érdekesség viszont, hogy *kognitív és fogyasztói orientációjuk* a globalizáció hatására utal (emberiségben gondolkodnak, és nem részesítik különösebben előnyben a magyar termékek vásárlását). A klaszterek közötti legjelentősebb törésvonal társadalmi diskurzusok által erősen meghatározott voltára utal, hogy olyan, „forró” témákban, amilyen az *Európai Unióhoz való viszony* és különösképpen a *bevándorlás*, a „Prometheus” és a „Sisyphus” klaszter által üdvösnek tartott irányok

---

³¹ Az összefüggések részletes ismertetését lásd a mellékletben szereplő táblázatban.

élesen ellentétesek egymással. Az egyes narratívák előnyben részesítése leképződni látszik a konkrétabb *politikai szimpátiák* vonatkozásában is (ugyanakkor a globális kapitalizmus működése szempontjából érdekesség például, hogy a magukat jellemzően *világpolgárnak* tekintők [„Prometheus” klaszter] saját bevallásuk szerint nem követik a *világdivatot*, míg a két változó mentén mindennek éppen fordítottja figyelhető meg a „Sisyphus” klaszter háza táján).

Összegzés és kitekintés: a tanulságok és a „szürke zónák”

A nemzeti büszkeség vizsgálatát úgymond az alapoktól kezdtük, amikor az *egyedi büszkeségelemeket* feltártuk,³² majd többszöri iteráció, újragondolás és finomítás után eljutottunk a tizenegy *indikátorhoz*,³³ amelyek az itt közölt tanulmány primer empirikus forrásaként szolgáltak mint kérdőívkérdések. Faktorelemzés segítségével összesen öt olyan faktort sikerült meghatározni, amelyek meglehetősen jól visszaadják az adatstruktúrát – így a (magyar) nemzeti büszkeség megragadhatóvá vált a következő öt *dimenzió*n keresztül: *javak* (az ország által előállított javak, valamint nevezetességei és természeti kincsei); *eredet* (a gazdag történelmi múlt és hagyományok, nemzeti szimbólumaink és jelképeink); *génusz* (a kiemelkedő kulturális és tudományos teljesítményeket felmutató emberek); *sport* (a sport világában tehetségeink és kiválóságaink által felmutatott eredmények); *siker* (a sikeresnek és eredményesnek tartott politikai és gazdasági döntések). Ahhoz, hogy a mai magyar társadalom nemzeti büszkeségét ne csak fogalmi, de szociológiai szempontok mentén is képesek legyünk kidolgozott módon megragadni, klaszterelemzést végeztem, így a korábbiaknál is pontosabban meg tudtam határozni a nemzeti büszkeség – társadalmi csoportokhoz való kapcsolódásaik révén körvonalazható – különféle típusait: „Prometheus”; „Sisyphus”; „Fehérlófia”; „Gusztáv” klaszter.

---

³² Eredetileg 271 egyedi büszkeségelemet sikerült azonosítani (vö. László–Makay 2021), ezekből épültek fel fokozatosan a nemzeti büszkeség indikátorai (kategóriái), faktorai (dimenziói), végül pedig a (nemzeti) csoportbüszkeség típusai (klaszterei).

³³ Magyar történelem; politikai sikerek; kultúra, művészet; tudomány, felfedezések, találmányok; sport; gazdasági sikerek; magyar termékek; nemzeti jelképek, szimbólumok; kiemelkedő emberek; természeti adottságok; épített környezet.

Habár a nemzetközi szakirodalom az elitista típusú nemzeti büszkeséggel jellemzi Magyarországot, szemben az úgynevezett tömegessel (melynél egyes politikai vívmányok és gazdasági eredmények is nagy súllyal esnek latba),³⁴ eredményeink alapján az látható, hogy a magyarok körében is széles tömegek számára vonzó a nemzeti büszkeséget a gazdaság és a politikum szférájában érzékelhető történésekhez kötni. A *látszólagos ellentmondás* egy lehetséges magyarázata, hogy azok az indikátorok, amelyek a nemzetközi összehasonlító vizsgálatokban szerepelnek (például méltányos bánásmód a különböző társadalmi csoportokkal), nem eléggé neutrálisak vagy éppen absztraktak, a rájuk való rezonálást erőteljesen befolyásolják, befolyásolhatják az értékrendi és különösen az aktuálpolitikai preferenciák.³⁵

Közös hiedelmeink,³⁶ melyek a nemzeti büszkeség potenciális forrása-ira vonatkoznak, meglehetősen egyöntetűnek tűnnek, e téren tehát egyfajta *társadalmi konszenzus* jelei detektálhatók. Mégis, már kisebb mintán, alacsonyabb mérési szintű kiinduló változók alapján végzett klaszterelemzésünk alapján is látható volt, hogy a büszkeségtípusok társadalmi profilját illetően azonosíthatók bizonyos *törésvonalak*.³⁷

A különbözőségek *szociológiai és diszkurzív meghatározottsága* még éle-
sebben kiviláglott a mostani vizsgálat során. Ismét kirajzolódott két, egy-
mással sok tekintetben oppozíciós viszonyban lévő csoport (egy, többnyire az egyéni teljesítményt nagyra tartó és egy, amelyik erőteljes kollektív identitástudattal bír), és a korábbiakhoz képest sokkal plasztikusabban jelent meg az a társadalmi réteg, amelyik a közügyeket illetően kevésbé involvált, relatíve magasabb státuszúak teljesítményei iránt pedig érdektelenséget mutat közös ügyeink és nemzeti identitásunk vonatkozásában.

Legvégül érdemes kitérni arra is, hogy a nemzeti büszkeség mibenlé-
tének kimerítő vizsgálata mellett is maradtak kutatási szempontból ér-
dekesnek ígérkező „szürke zónák”, amelyek felé figyelmünket a jövőben fordíthatjuk. Ilyen kérdésnek látszik például, hogy a nemzeti büszke-
ség dimenziói és típusai összefüggnek-e a csoportbüszkeségre irányuló
egyetlen, direkt kérdésre adott válaszokkal, és ha igen, miként. Vagyis
*függ-e a nemzeti büszkeség felvállalása és mértéke attól, hogy milyen di-
menziókból táplálkozik; illetve összefügg-e azzal, hogy a válaszadó milyen
büszkeségtípust jelenít meg.* Emellett kevesebb figyelmet kapott eddig a

---

³⁴ Fabrykant–Magun 2015.

³⁵ Lásd: ISSP Research Group 2015.

³⁶ Csányi 2002.

³⁷ Vö. László–Makay 2021.

központi fogalom fonák oldala. Egyrészt hasonlóan érdekes lehet feltárni, hogy a *nemzeti szégyen* érzésének milyen egyedi elemei, indikátorai és dimenziói, illetve típusai vannak. Másrészt mind a kollektív büszkeség, mind a kollektív szégyen vonatkozásában segítheti a tudományos alapon nyugvó megértést és a társadalmi párbeszéd megindítását, ha többet tudunk meg e két területről a *humor* vonatkozásában.

Melléklet

3. táblázat. A klaszterek jellemzése szociodemográfiai és attitűdváltozók mentén³⁸

Jellemzők külső ismérvek (sorok) és klaszterek (oszlopok) szerint	„Prometheus” klaszter	„Sisyphus” klaszter	„Fehérlófia” klaszter	„Gusztáv” klaszter
Generáció³⁹	babzsák-generáció (6,9); libikóka-generáció (4,1)	háborúviselt nemzedékek (8,6); Ratkó-nemzedék (7,2); kompromisszumok nemzedéke (3,9); küszöbgeneráció (2,6)	babzsák-generáció (4,6); libikóka-generáció (3,5); küszöb-generáció (2,6)	libikóka-generáció (2,3); kiszabaduló generáció (2,2)
Iskolai végzettség	legalább felsőfokú (10,0); középfokú, érettségivel (4,5)	legfeljebb alapfokú (10,0); középfokú, érettségi nélkül (3,7)	középfokú, érettségivel (7,5)	legfeljebb alapfokú (4,1); középfokú, érettségi nélkül (3,4)
Településtípus	főváros (7,9)	egyéb város (2,5)	főváros (2,1)	község, tanya (2,2)
Régió	Közép-Magyarország (6,8)	Közép-Dunántúl (2,2)	Észak-Alföld (3,3)	Észak-Magyarország (2,3)

³⁸ A táblázatban szerepeltetett információk mögötti egyes, skálaalapú változók értékeit összevettem, hogy két-, illetve háromállású változókként könnyebben értelmezhetők és bemutatathatók legyenek a klaszterekkel való összefüggéseik. A megfigyelt és a várható értékek közötti különbségek mértékét mutatják meg a korrigált standardizált reziduálisok – a 2 fölötti értékek szignifikánsan felülreprezentált csoportokat jeleznek (minél magasabb az adott érték, annál inkább jellemző az adott csoport jelenléte a másik változó által kifejezett tulajdonsághoz társítottan – bővebben lásd: Glen 2013.). Az ötöt elérő és az annál magasabb értékeket, valamint a hozzájuk tartozó társadalmi csoportok megnevezéseit félkövér kiemeléssel láttam el.

³⁹ A generációk születési évek szerint: *háborúviselt nemzedékek* (1930–1948); *Ratkó-nemzedék* (1949–1957); *kompromisszumok nemzedéke* (1958–1964); *rendszerváltók nemzedéke* (1965–1969); *küszöb-generáció* (1970–1979); *kiszabaduló generáció* (1980–1984); *libikóka-generáció* (1985–1994); *babzsák-generáció* (1995–2002). A magyarországi generációk új típusú csoportosítását Gondi-Bokányi Zitával, Bauer Bélával és Sövegjártó Virággal közösen dolgoztuk ki, a Századvég Alapítvány által szintén 2020-ban végzett, nagymintás, országosan reprezentatív felmérés adataira támaszkodva. A legfontosabb eredmények egyik első – szóbeli – bemutatását lásd: Bauer 2021.

Jellemzők külső ismérvek (sorok) és klaszterek (oszlopok) szerint	„Prometheus” klaszter	„Sisyphus” klaszter	„Fehérlófia” klaszter	„Gusztáv” klaszter
Jólét (elégedettség az étellel)	elégedetlen (4,7); köztes érték (3,9)	elégedett (15,2)	köztes érték (5,6)	köztes érték (4,0); elégedetlen (3,2)
Jólét (háztartás jövedelme)	magas jövedelműek (4,7); közepes jövedelműek (2,3)	alacsony jövedelműek (2,9)	magas jövedelműek (4,1)	alacsony jövedelműek (7,9)
Elégedettség az ország helyzetével	rossz irány (19,1)	jó irány (36,1)	rossz irány (23,1)	is-is (2,9); rossz irány (2,7)
Vallásosság	vallástalan (12,2)	vallásos (14,4)	vallástalan (5,2)	-
Jövőkép	fél a jövőtől (8,1)	bízik a jövőben (18,1)	fél a jövőtől (6,9); köztes érték (4,9)	fél a jövőtől (3,9)
Ideológia	liberális (10,9)	konzervatív (16,5)	köztes érték (5,8); liberális (4,9)	-
Politikai orientáció	köztes érték (10,3); baloldali (9,3)	jobboldali (25,7)	baloldali (11,5); köztes érték (8,2)	-
Habitus	köztes érték (3,8)	mérsékelt (3,0); radikális (2,7)	köztes érték (2,4)	-
Gondolkodási keretek	emberiségben gondolkodó (8,8)	nemzetben gondolkodó (15,9)	köztes érték (4,0)	emberiségben gondolkodó (5,5)
Érzések Magyarország kapcsán	csalódottság (10,8); düh (9,7); közöny (6,9)	büszkeség (28,8); remény (8,1)	csalódottság (12,3); düh (6,3); félelem (3,4)	csalódottság (5,5); közöny (2,5)
Patrióta fogyasztás (hazai termékek választása)	nem (11,5); köztes érték (10,3)	igen (23,2)	köztes érték (3,9); nem (3,0)	nem (5,4); köztes érték (4,3)
Globalizáltság (világdivat követése)	nem (3,7)	igen (5,2)	nem (6,1)	igen (3,3); köztes érték (3,1)
Kozmopolitizmus (világpolgár-identitás)	igen (4,3)	nem (5,0)	köztes érték (2,6)	-
Prognosztizált identitás (a közeli jövőben)	európai és magyar (12,1); magyar és európai (7,1); csakis európai (4,3)	csakis magyar (17,5)	magyar és európai (9,8); európai és magyar (4,5)	csakis magyar (4,9); csakis európai (2,2)
Integráció az Európai Unióban	integrációpártiak (8,2); semlegesek (3,2)	integrációellenesek (18,3)	semlegesek (5,5); integrációpártiak (5,1)	semlegesek (2,7)
Kilépés az Európai Unióból	maradáspártiak (8,5)	kilépéspártiak (13,3)	maradáspártiak (4,1)	-
Illegális bevándorlás (Magyarországon)	nem aggasztó (17,8)	aggasztó (26,0)	nem aggasztó (15,6)	-

Jellemzők külső ismérvek (sorok) és klaszterek (oszlopok) szerint	„Prometheus” klaszter	„Sisyphus” klaszter	„Fehérlófia” klaszter	„Gusztáv” klaszter
Bevándorláspolitikai álláspont	szinten tartás (13,2); bevándorláspárti (11,6)	bevándorlásellenes (19,3)	szinten tartás (8,2)	-
Politika iránti érdeklődés	érdekli (5,0)	érdekli (4,8); köztes érték (4,7)	nem érdekli (2,8)	nem érdekli (7,8)
Politikai szimpátia	ellenzéki (16,8); bizonytalan (2,5)	kormánypárti (33,3)	ellenzéki (18,9); bizonytalan (6,1)	bizonytalan (2,2)
Koronavírus-járvány hatása	köztes érték (3,8)	nem viselte meg (3,5)	köztes érték (3,9)	-

Irodalom

Anderson, Benedict 1989: Képzelt közösségek: megjegyzések a nacionalizmus eredetéről és terjedelméről. *Janus*, 6. évfolyam, 1, 3–12.

Antalóczy, Tímea – Füstös, László – Hankiss, Elemér 2008: Emberi magatartás és értékrend. Elektronikus adatbázis. In Antalóczy, Tímea – Hankiss, Elemér – Füstös, László – Kapitány, Ágnes – Kapitány, Gábor 2012: *Jelentés a magyar kultúra állapotáról. Kutatási gyűjtemény.* MTA–NKA–MEH. <http://dx.doi.org/10.17203/KDK127> (letöltve: 2021. szeptember 17.).

Bauer, Béla 2021: Fiatalok és idősebbek – Generációs egymásra hatások a harmadik évezred első évtizedeiben. In Magyar Kereszténydemokrata Szövetség: 22. *Keresztény Civil Szervezetek Országos Fóruma.* <https://www.youtube.com/watch?v=AMUc5Ax5I14> (letöltve: 2021. augusztus 17.).

Bauer, Béla – László, Tamás – Máthé, Áron – Megyery, Gerda – Vandróczki, Viktor 2021: *A kommunista diktatúra emlékezete a magyar társadalomban.* Budapest, Századvég.

Berger, Ágnes 2005: Magyar nemzeti identitástudat az EU-csatlakozás tükrében. Multinacionális cégek munkatársaival készített interjúkon alapuló kvalitatív elemzés. *Regio*, 16. évfolyam, 1, 114–126. <http://epa.niif.hu/00000/00036/00057/pdf/114-126.pdf> (letöltve: 2021. augusztus 16.).

Csányi, Vilmos 2002: Az egyszemélyes csoportok és a globalizáció. *Magyar Tudomány*, 47. évfolyam, 6., 762–774.

EVS 2020: *European Values Study 2017: Integrated Dataset (EVS 2017). ZA7500 Data file Version 3.0.0.* Cologne, GESIS Data Archive. <https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=7500&db=e&doi=10.4232/1.13314> (letöltve: 2021. augusztus 16.). <https://doi.org/10.4232/1.13511> (letöltve: 2021. szeptember 17.).

Fabrykant, Marharyta – Magun, Vladimir 2015: Grounded and Normative Dimensions of National Pride in Comparative Perspective. Higher School of Economics Research Paper No. WP BRP 62/SOC/2015. *SSRN Electronic Journal.* <https://www.hse.ru/data/2015/04/28/1098372529/62SOC2015.pdf> (letöltve: 2021. január 9.). <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2599967>

Glen, Stephanie 2013: Standardized Residuals in Statistics: What are They? *Statistics How To.* <https://www.statisticshowto.com/what-is-a-standardized-residuals/> (letöltve: 2021. augusztus 17.).

ISSP Research Group 2015: *International Social Survey Programme: National Identity III – ISSP 2013. ZA5950 Data file Version 2.0.0*. Cologne, GESIS Data Archive. <https://dbk.gesis.org/dbksearch/sdesc2.asp?no=5950&db=e&d oi=10.4232/1.12312> (letöltve: 2021. augusztus 16.). <https://doi.org/10.4232/1.12312> (letöltve: 2021. szeptember 17.).

Jankovics, Marcell 2013: Kultúrából a civilizációba. *Magyar Művészet*, 1. évfolyam, 1, 31–37. http://www.magyar-muveszet.hu/upload/userfiles/2/publications/201801/pdf/MM2013_1belivek_kepnelkul_04_jankovics.pdf (letöltve: 2021. augusztus 15.).

Kántor, Zoltán 2004: *Nacionalizmuselméletek (szöveggyűjtemény)*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 298–314.

László, Tamás – Makay, Mónika 2021: A nemzeti büszkeség építőkövei. Nemzeti identitás és történelemkép a magyar társadalomban. *Szociológiai Szemle*, 31. évfolyam, 1, 87–115.

Máté-Tóth, András 2015: Sebzett identitás Kelet-Közép-Európában. *Vigilia*, 80. évfolyam, 6, 409–415. https://vigilia.hu/pdfs/Vigilia_2015_06_facsimile.pdf#page=11 (letöltve: 2021. augusztus 17.).

Miskolczi, Bernadett – Kollár, Dávid 2019: Az elvándorlás motivációi a felsőoktatásban és a szakkollégiumokban. In Feledy, Botond (szerk.): *Mit adtak nekünk a szakkollégiumok? II. A szakkollégisták közéleti szerepvállalása, kiválósága, szubjektív életminősége, valamint a végzetek szakterületi illeszkedése és az elvándorlás fő motivációi*. Szeged, Társadalmi Reflexió Intézet, 99–119.

Sajtos, László – Mitev, Ariel 2007: *SPSS kutatási és adatelemzési kézikönyv*. Budapest, Alinea Kiadó.

Schütz, Alfred – Luckmann, Thomas 1984: Az életvilág struktúrái (részletek). In Hernádi, Miklós (vál.): *A fenomenológia a társadalomtudományban. Válogatás*. Budapest, Gondolat Kiadó, 269–320.

Smith, Anthony D. 2004: A nacionalizmus és a történészek. In Kántor, Zoltán (szerk.): *Nacionalizmuselméletek (szöveggyűjtemény)*. Budapest, Rejtjel Kiadó, 21–44.

Szokolszky, Ágnes 2004: *Kutatómunka a pszichológiában*. Budapest, Osiris Kiadó.

Weber, Max 2009: *Politikai szociológia. Politikai közösségek. Az uralom*. Budapest, Helikon Kiadó.

Williams, Raymond 1998: Kultúra. A kultúra elemzése. In Wessely Anna (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Budapest, Osiris Kiadó, 28–41.